

חייל אמריקאי במיטה: אינטימיות ופוליטיקה גלובלית בנמל חיפה

שרי אהרוני

התכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מבוא

בין השנים 1979 ו-2001 היה נמל חיפה נמל ביקורים (Port of Call) של הצי השישי של ארצות הברית. מספר כלי השיט של הצי השישי שעגנו בנמל חיפה, כולל נושאות מטוסים וצוללות, מוערך ביותר מ-650. כ-550,000 אנשי צוות מצבא ארצות הברית ביקרו בישראל בשנים אלו (25,000–30,000 בממוצע בכל שנה, כולל ביקורים חוזרים), ומשך השהייה הממוצע של אנשי הצוות היה שבוע. לשם המחשה, בשנת 1996 מספר ימי השהייה של אנשי הצי בחיפה היה דומה למספר ימי השהייה של תיירים שהגיעו לעיר באוניות שיט חופים. התרומה הכלכלית של ביקורי הצי השישי נבעה בעיקר משירותי נמל, שירותי תיקונים והספקה, והיא נאמדה בכ-10–30 מיליון דולר בשנה. ייתכן שהוצאות ישירות ועקיפות של אנשי הצוות – כגון תשלום על נסיעות לטיולים, בידור, ספורט, אירוח ומזכרות – הוסיפו עוד כ-2.5–4 מיליון דולר לאומדן זה. במסמך פנימי של עיריית חיפה הופיעה הסתייגות: "בניסיון לאמוד הוצאות אלה יש להתמקד בהוצאות לקניית שירותים המוסדרים כחוק (דהיינו: לא כולל הוצאות על מכוני ליווי, הימורים וכו')", וצוין כי:

* כותרת המאמר לקוחה מפזמון השיר "עדינה" (1991), מילים ולחן: אלי שאולי, יוסי בבליקי, שלום גד ושלמה רוזנבלום, חברי להקת פונץ'. השיר מתאר את קורותיה של תלמידת תיכון שסולקה מבית הספר לאחר שקיימה יחסים מיניים עם חייל אמריקני. מאמר זה נכתב הודות למענק מחקר מטעם המכון ליחסים בינלאומיים על שם לאונרד דייוויס באוניברסיטה העברית בירושלים. במהלך המחקר נעזרתי בסיוען של לובה אומנסקי מארכיון העיר חיפה ותרז אבו-מוראד. תודה מיוחדת לענבל וילמובסקי, לנעמי לבנקרון, למירב אמיר, ליופי תירוש וליובל נח הררי על העצות המועילות ועל דברי החכמה; לקוראות האנונימיות ולמערכת תיאוריה וביקורת על ההערות לגרסה המוקדמת של כתב היד; ולעשרות החיפאיות והחיפאים ששיתפו אותי בפוסט מזכרונות אינטימיים של מפגשים עם חיילי הצי השישי.

מהיבט הסדר הציבורי, לפי נתוני משטרת מרחב חיפה נרשמה כמות מזערית של אירועים הקשורים למלחי הצי השישי לאורך השנים בהן פוקדות אונותיו את נמל חיפה. נראה כי כללי המשמעת והאכיפה בצי ארצות הברית עושים את מלאכתם נאמנה: קיימת הקפדה ניכרת בסוגיות כגון סמים, וההרתעה מפני הפרות סדר נשמרת גם בחסות חיילי משטרה צבאית של צי ארצות הברית, הנוכחים על אדמת ישראל בעת שהיית המלחים בחוף.¹

מאמר זה עוקב אחר הנוכחות הצבאית האמריקנית שעיצבה את ההיסטוריה הלא רחוקה של העיר חיפה דרך קריאה מחודשת של הגרסה הרשמית בדבר הנזק המזערי שגרמה שגרת הביקורים. בהמשך לטענה המופיעה בספרות הפמיניסטית על דפוסי המיליטריזם הגלובלי לאחר מלחמת העולם השנייה, שלפיה חוזי הביטחון שכרתה ארצות הברית עם "מדינות קליינט" כוללים דפוסי רגולציה מגוונים של יחסים אינטימיים בין חיילים אמריקנים לתושבי מדינות מארחות (Enloe, 2000), אני מבקשת להראות כי במקרה של ישראל התקבע שיח דומיננטי שסייע ל"נורמליזציה של נזקים" כמו זנות ושירותי מין באזור הנמל, ולהעלמת עין ממופעים של אלימות מצד חיילים זרים. שיח זה התאפשר הודות לשני מאפיינים של הסדר הגלובלי בתקופה הנדונה. הראשון נובע מ"דילמת הביטחון הפמיניסטית" – המתארת את מעגל הקסמים המנציח את כפיפותן של נשים גם במצבים שבהם מבקשים להגן על ביטחונן – וכן מהיעדר המודעות להשפעות של כוחות זרים על ביטחונן האישי של נשים מקומיות בעידן שלפני החלטות 1325 (שנת 2000) ו-1820 (שנת 2008) של מועצת הביטחון של האו"ם, העוסקות באחריות של צבאות זרים למנוע אלימות מבוססת-מגדר. המאפיין השני נובע מאופיו של החוזה הניאו-ליברלי ומהנטייה של ארצות הברית ובנות בריתה לטשטש את יחסי הכוח והתלות הצבאיים-אימפריאליים בעידן שלאחר המלחמה הקרה על ידי הדגשה של אוטונומיה ושל אינטרסים וערכים משותפים.

איך נוצרים יחסים בינלאומיים?

מתודה פמיניסטית לחקר אינטימיות ביחסים בינלאומיים

אני טובעת בכוס בירה,

גלגל שהנשר על הזרוע נקר את עיני

גלגל שהוא הבטיח שדמי הוא פסי הדגל

ואת הכוכבים נראה שטים על אגם יוטה,

זך וכחל כמו עיניו התמימות,

המשקרות (דותן 2002).

1 משה מטרי, "סוגיות: ביקורי הצי השישי בחיפה", עיריית חיפה, תכנון אסטרטגי ומחקר, 18.8.1997, ארכיון העיר חיפה (להלן אע"ח) 95624. חלק ניכר מהכתבות מהעיתונות המוזכרות לאורך המאמר נמצאו בארכיון העיר חיפה. רוב המידע שנמצא בארכיון אותר בתיקים ממוינים באמצעות מילות חיפוש.

בניגוד למקובל במחקר הגיאואסטרוטגי של הים התיכון שעוסק ברפואי הנוכחות הצבאית האמריקנית כנגזרת של הסדר הפוליטי העולמי (Ridolfi 1997), מאמר זה מבקש לתעד את נקודת המבט של הקהילה המארכת, הממוקמת בקצה "העולם הימי", או ליתר דיוק, באחד מקצוות האימפריה. בהקשרים קולוניאליים ואימפריאליים, ערי נמל הן נקודות קצה השוכנות בתווך שבין "העולם הימי" ל"עולם היבשתי" ונקשרות זו לזו בחוטי הדרכים הימיות. מצב זה מגולם בייצוגים הממוגדרים של ערי נמל, המתארים אותן ככלות הממתינות לאהובן. לדימוי זה היסטוריה ארוכה: יפו היא "ערוס אלבחר" (כלת הים) בערבית; כלכותה היא *Bride of the Sea* באנגלית; ונציה היא הכלה המפורסמת הנקנית ב"Spotalizio del Mare – נישואי הים" באיטלקית. יחסי התלות המתקיימים בין הנמל לעולם שמעבר לו מתוארים כמצב פסיבי של ציפייה מתמדת לאוניות, לסחורה ולמלחים (Broeze 1989). הדימוי האינטימי לובש צורות נשיות נוספות כמו האהובה הנבגדת והזונה. כוחו של מיתוס זה טמון בסימון גבריותם הבלתי מתחייבת של אנשי הים – חתנים, לקוחות או מאהבים שמגיחים לרגע חטוף ולאחריו נעלמים. מנקודת מבטם של אנשי הים, ערי הנמל המארחות דומות זו לזו, וכמו הנשים הממתינות להם, הן רגילות לנוכחותם הזרה והאקראית.

קריאה פמיניסטית של הדימוי מחייבת מתודה של היפוך המבט, דהיינו מתודה שתאפשר לחלץ את הסיפור הלא מסופר של העיר המארכת, הפסיבית, הנשית. במקרה של ביקורי הצי השישי בנמל חיפה, לא מדובר רק בחשיפת ההיבטים האינטימיים והאלימים של היחסים בין חיפאים לחיילים אמריקנים אלא בחשיבה מחודשת על תנאיה של הברית האסטרוטגית בין ארצות הברית לישראל. אם כן, קריאה פמיניסטית מבקשת להשתמש בטאבו המיני והמגדרי כדי לבקר מחדש באתרים של זיכרון ופוליטיקה בינלאומית שמאורגנים סביב שתיקה ושכחה, ולהציע פרשנויות מתחרות של העבר שאינן מיוצגות במחקר המסורתי על ביטחון.

כמו מחקרים פמיניסטיים רבים, גם מחקר זה תחילתו בזיכרונות פרטיים. בהיותי נערה בחיפה בשנות השמונים, הכרתי את נוכחותם הקבועה של אנשי הצי השישי בעיר: את הכובעים והמדים הלבנים והמגוהצים של שוטרי הצי ואת התספורות הייחודיות של החיילים הלבושים בג'ינס אמריקני. אני זוכרת גם את תרבות השתייה האלימה של החיילים האמריקנים ואת הוונדליזם שליווה אותה. כטיבם של זיכרונות פרטיים שאין גרטיב קולקטיבי שמתווך אותם, תייקתי את התמונות הללו במעמקי תודעתי, כמשקפות תקופה שהייתה וחלפה. מאוחר יותר, בשיחות עם חיפאיות וחיפאים, הבחנתי באופנים הבלתי מכוונים שבהם הושק או הועלם ההיבט הדרמטי של הזיכרון הפוליטי הזה. אלונה לדוגמה שיתפה זיכרון קצר, פרטי וטעון של אירוע שהתרחש כשהייתה תלמידת תיכון בחיפה: באחד הימים, בעודה מכינה שיעורי בית, נפתחה לפתע הדלת בלא אזהרה וחבורת חיילים אמריקנים שתויים נכנסה פנימה. "אני הייתי בתחוננים. אחי, אף שהיה צעיר ממני, קם ויצא וגירש אותם".²

2 כל השמות המובאים במאמר שונו מלבד שמות שפורסמו בעיתונות. פרטים כגון תאריכים מדויקים ושמות של מקומות בילוי הושמטו או שונו כדי שלא לפגוע בפרטיותם של תושבים מקומיים. כל המשתתפות/ים במחקר קיבלו מידע על נושא המחקר והביעו את הסכמתן/ם להתראיין באופן אנונימי.

הזיכרון הפרטי של אלונה מהווה נקודת כניסה למהלך הממחיש כיצד המושג אינטימיות – המשמש לתאר את הדברים שמתרחשים במסגרת היכרות קרובה ונוגע גם למה שקשור בעניינים פרטיים ומיניים – מאפשר לסמן הבחנה תיאורטית בין שני מרחבים פוליטיים מקבילים. מרחב אחד מתקיים ברמה הלאומית והבינלאומית וכולל את היחסים המוסדיים שבין המעצמה למדינת הקליינט, ואילו המרחב השני מתקיים ברמה העירונית והאנושית וכולל את היחסים המגוונים המתקיימים בין החיילים לבין התושבים המארחים. בעוד המרחב הראשון מעוגן בנרטיב היסטורי ופוליטי ציבורי וידוע, השני נסתר מן העין או משויך לתחומם של סיפורים מקומיים, פרטיים ואנקדוטליים (ראו למשל האובייקטים המוצגים בדימויים 1-4 בעמ' 19-20). לטענתה של החוקרת אן סטולר, אחת הדרכים לחשוב באופן ביקורתי על ההפרדות הללו היא על ידי תיעוד של ידע גופני (carnal knowledge). ידע כזה נוצר מתוך מעקב אחר מה שנמצא במרחב הלא פוליטי – הפרטי, היומיומי, הממוגרד והמיני – ודרכו מתגלה כיצד יחסי האימפריה והקולוניה אינם רק תוצר של הסדרים פוליטיים, מוסדיים וצבאיים אלא גם מתעצבים בו בזמן על ידי שהות ונוכחות גופנית של הגוף הקולוניאלי במרחב הילידי (Stoler 2002). לטענתי, שגרת הביקורים של הצי השישי בחיפה מלמדת שכמו חוזים מגדריים אחרים בעידן הניאו-ליברלי, יחסי התלות האימפריאליים שביססה ארצות הברית עם מדינות קליינט, בהן מדינת ישראל, לא התקיימו באמצעות כפייה וכוח אלא כללו גם אינטימיות ונוכחות גופנית. המושג אינטימיות ישמש אותי כדי לקשור יחדיו פנטזיות תרבותיות, יחסי משיכה, משא ומתן, רווח כלכלי וציפייה או כמיהה להגנה מתמדת. בתוך המארג המורכב הזה אתמקד בפערים שבין השיח המוסדי אשר מדגיש סוגיות של ביטחון לאומי לבין שיח מקומי שממנו צפות ועולות הדילמות הבלתי מדוברות הכורכות יחד ריבונות, מיניות ואלימות.

אינטימיות, מין ואימפריה בראי דילמת הביטחון הפמיניסטית

מחקר זה אינו המחקר הראשון המבקש לגשר על הפערים שבין היסטוריה צבאית מסורתית להיסטוריה חברתית בהקשר הישראלי וליישב את הסתירות ביניהן. מחקרים קודמים על ההיסטוריה של זנות מקומית עמדו על הקשיים המתודולוגיים בתיעוד יחסים אינטימיים בין נשים יהודיות לבין "זרים" ובחשיפת ההיבטים הכלכליים והאלימים שלהם, הכוללים סחר בנשים ואונס. מרגלית שילה (2004) למשל מציינת שלמרות התרחבות היקף הזנות בחברה הירושלמית בזמן מלחמת העולם הראשונה, התיעוד ההיסטורי של בתי הבושת שהוקמו עבור החיילים הבריטים לאחר 1917 כמעט נועד לכישלון וקובעת כי "הנושא נעדר מרוב ספרי הזיכרונות ומתועד תיעוד דל ביותר בעיתונות. סיפורן של הזונות בעיר הקודש הוא סיפור של השתקה ואין כל אומדן באשר לממדי התופעה" (שם, 170). ליאת קוזמא עקבה אחר התפתחות הזנות בערי נמל ים-תיכוניות תחת השלטון הקולוניאלי הצרפתי והבריטי, והראתה את השונות הניכרת בין דפוס רגולציה של תעשיית המין באזור, אשר נעים מהכלה (תכנון רובעי זנות, בדיקות רפואיות, הענקת רישיונות לבתי בושת) דרך עצימת עין ועד לאיסור גורף (Kozma 2017). לטענתה, בחיפה המנדטורית התקיים מאבק מתמשך בין הרשויות הצבאיות

לבין הרשויות האזרחיות בסוגיית השליטה והפיקוח על הזנות בעיר, מאבק המלמד על מידת האוטונומיה של הקהילות המקומיות אל מול שלטונות המנדט. גם דבורה ברנשטיין קובעת כי "הקשרים האינטימיים של נשים יהודיות עם אנשי צבא בריטי וחיילי כוחות הברית האחרים לוטים בערפל" (ברנשטיין 2008, 187), בין היתר משום שיחסי קרבה בין נשים יהודיות לגברים אירופים שכללו בילוי משותף, חברות אינטימית או קשרי נישואים עוררו התנגדות חריפה ביישוב היהודי. למרות זאת, ספרה של ברנשטיין כולל עדויות רבות לכך שתעשיית המין שהתפתחה בתל אביב בשנות השלושים הייתה כלכלה מיליטריסטית ביסודה, וכי לקוחות רבים היו חיילים וקצינים בריטים. תעשייה זו התפתחה עוד יותר "בשנות מלחמת העולם השנייה, כאשר רשויות הצבא פתחו בתי בושת ביפו לסיפוק צורכיהם של החיילים" (שם, 187). עבודת הדוקטור של נעמי לבנקרון (בשיפוט), המתעדת את תעשיית המין בישראל לאחר 1948 ומתבססת בחלקה על קטעים שלא פורסמו מתוך עבודת הוועדה שהכינה את "דוח ישראל לאו"ם על זנות וסחר בנשים" (1955), מגלה כי אף שלאחר תום המנדט הבריטי מרבית הלקוחות היו גברים מקומיים, לצבאיות היה תפקיד חשוב בנורמליזציה של צריכת מין. נמל חיפה היה שונה מאזורים עירוניים אחרים בישראל משום ששהו בו ימאים זרים דרך קבע, אולם במקומות אחרים היו חיילי צה"ל הקבוצה הבולטת בקרב לקוחות הזנות. למשל, בהפוגה הראשונה של מלחמת 1948 נסעו חיילים וקצינים מחטיבת גבעתי לבקר בבתי הזנות בחיפה. בסקירת הבעיות הנובעות מקיומה של זנות בערים ובמעברות (מחלות מין, פשע ועוני) צוין בדוח כי "לריכוזי-צבא באזור נודעת השפעה ישירה על בעיה זו" (שם, 98).

מלבד השלמת התיעוד ההיסטורי והוספת מידע על השפעת הנוכחות הצבאית האמריקנית בישראל, למאמר זה מטרה נוספת: להדגים כיצד תיעוד של אינטימיות ביחסים בינלאומיים מחייב פרשנויות חלופיות המערערות על מרכזיותה של המדינה כשחקן ביטחוני, ומכירות בכך שהגוף האנושי הוא אתר סימבולי וממשי של פוליטיקה גלובלית. מטרה זו נובעת מהביקורת הפמיניסטית; בניגוד לשיח המוסדי-צבאי, המבוסס על ההנחה שמדיניות ביטחון נמדדת בהצלחתה לשמר את העוצמה ואת האינטרסים של מדינות, הביקורת הפמיניסטית מתמקדת בהשפעתה של מדיניות הביטחון על חיי היומיום של אזרחיות ואזרחים (Wibben 2010). אחת התרומות האנליטיות של זרם זה היא בבחינת מקרים המשקפים את "דילמת הביטחון הפמיניסטית". בדומה לדילמת הביטחון הקלאסית,³ בעיה זו מתארת מצב של אי-ודאות שבו על מנת לזכות בהכרת הגברים ובהגנתם, נשים צריכות להוכיח את צייתנותן וכפיפותן ובכך הן למעשה עשויות לאשרר את הסדר הקיים, המכונן את הגבריות בבחינת עמדת כוח דומיננטית. אילוף זה מייצר מעגל קסמים המשמר את הכפיפות והפגיעות של נשים גם בהקשרים שבהם גברים מבקשים להגן ולשמור עליהן, למשל במלחמות מודרניות או במלחמות הצלה ושחרור.⁴

3 דילמת הביטחון היא מודל ביחסים בינלאומיים המתאר מצב שבו מדינה המבקשת לשפר את ביטחונה הלאומי על ידי התחמשות והפגנת עוצמה לשם הרתעה עלולה להיתפס כמאיימת ולמצוא עצמה חשופה להתקפה בלתי רצויה.

4 על הגיון ההגנה הגברית ראו Young 2003, ועל הופעתו של שיח ההצלה במלחמה בעיראק ראו אפרתי 2016.

דילמת הביטחון מנוסחת לצד שתי הנחות מרכזיות המלוות את הכתיבה הפמיניסטית העכשווית על ביטחון בינלאומי. הנחה אחת מבקשת לסתור את אחת ההצדקות המרכזיות של שיח הביטחון המדינתי שלפיה מלחמות נועדו להגן על העורף ועל אוכלוסיות אזרחיות. מכיוון שהכתיבה הפמיניסטית מניחה שחוויות האלימות האינטימיות של נשים יכולות לשמש נקודת התחלה שממנה ניתן לנוע החוצה כדי לתאר אירועים פוליטיים עכשוויים (כמו מלחמות חדשות) במקום להפך, היא חושפת את הכשלים של שיח ההצלה ומראה כיצד לעתים קרובות נשים וילדים נפגעים במכוון בידי גורמים צבאיים. ככלל, ביקורת זו מבקשת לערער על החלוקה בין חזית לעורף ולחבר בין תופעות של אלימות מינית או אלימות במשפחה, אשר פעמים רבות מתוארות כביטוי של רוע אפוליטי המתרחש בין אנשים יחידים בחללים סגורים, לבין מופעים קבוצתיים וצבאיים של סכסוכים ציבוריים על אדמה, משאבים, כוח וזהות (Chinkin and Kaldor 2013).

ההנחה השנייה, המחדדת את הפרדוקס המובלע בחוויי ביטחון גלובליים, מבוססת על הרעיון שביטחון לאומי אינו מוגדר רק באמצעים צבאיים וחומריים אלא גם באמצעות השליטה בפעולות דיבור (speech acts). בהקשר זה, פעולות דיבור הן מעשים של הענקת משמעות של איום קיומי לתהליכים פוליטיים, משמעות שיוצרת "ביטחוניזציה" (securitization) שלהם. על פי אסכולת קופנהגן ביחסים בינלאומיים, עצם היכולת של מדינות או סוכנים חברתיים לזהות תופעות או שחקנים מסוימים כאיומים קיומיים על הביטחון הלאומי מאפשרת גיוס של משאבים קולקטיביים בהתאם, ולגיטימציה לפעול לחיסולם, בין היתר באמצעים חריגים (Buzan et al. 1998). במאמר המבקר את העיוורון המגדרי של אסכולת קופנהגן משתמשת לינה הנסן באגדה על בת הים הקטנה, המקריבה את קולה כדי לזכות בגוף של בת אנוש ובאהבת הנסיך, כדי להמחיש את הרעיון שבהיעדר קול הסובייקט הנשי אינו יכול לדבר על כאב, סכנה, איום או עוולה. הדוגמה שהיא מביאה כדי להציג את המגבלות של תיאוריות ה"ביטחוניזציה" ואת הצורך להתאים אותן למציאות החיים של נשים היא חוסר ההכרה בשיעור מקרי האונס על ידי חיילי צבאות ידירותיים, צבאות משחררים או בעת התערבות הומניטרית (Hansen 2000). דוגמה עכשווית לפרקטיקה של הפרת השתיקה והרחבת מושג הביטחון נמצאת בהטמעת המונח "אונס מלחמתי", המתאר מכלול תופעות של אלימות מינית המתרחשות בהקשרים של סכסוך מזוין (Conflict-Related Sexual Violence).⁵ אם כן, שתי ההנחות מצביעות על כך שלא רק שנשים עלולות להיפגע על ידי הכוחות שאמורים להגן עליהן בהקשרים של מלחמה, אלא שפגיעות מסוג זה מועצמות בשל היעדר קול, דהיינו בשל חוסר היכולת לדבר עליהן במונחים של "ביטחון לאומי".

5 על פי ההגדרה שהתקבלה במוסדות האו"ם, אלה "מקרים או דפוסים של אלימות מינית נגד נשים, גברים, ילדות וילדים המתרחשים בזמן סכסוך מזוין או בתקופה שלאחר הסכסוך ושיש להם קשר ישיר או עקיף אל הסכסוך עצמו, או שמתרחשים במצבים מעוררי דאגה אחרים, כמו בתנאים של דיכוי פוליטי" (UN Action 2011).

2 רינגו, דמות חיפאית מוכרת. בצעירותו היה ימאי ובשנות השמונים התנדב במשרדי הקישור של הצי השישי בישראל בשל "אהבתו הגדולה לארצות הברית וידיעת השפה האנגלית". הוא נוהג לענוד שלל תכשיטים שרבים מהם מזכרות מביקורי הצי השישי בחיפה. צילום: שרי אהרוני, 20.8.2014

1 מדליון של הספינה USS Richmond K. Turner, שהתארח בחיפה עם חזרתה מ"סופה במדבר" (מלחמת המפרץ) במאי 1991. המדליון היה מונח ליד מכונת הצילום בארכיון העיר חיפה. צילום: שרי אהרוני, 23.11.2014

3 כובע הנושא את סמלה של ספינת החילוץ וההצלה USS Reclaimer, שכנראה ביקרה בחיפה בשנות השמונים. האיש המבוגר שחבש את הכובע מצא אותו על ספסל ברחוב. צילום: שרי אהרוני, קריית אליעזר, 6.1.2016

4 מימין: תמונה של נושאת המטוסים "תיאודור רוזוולט CVN 71" עם חתימות של חיילים משנת 1981. זהו אחד מהתצלומים הממוסגרים הרבים שעיתרו את הקירות הפנימיים של ה"דני בר" ברחוב שער פלמר. תצלומים דומים נמצאים בכרים אחרים בעיר התחתית. משמאל: פוסטר של מרילין מונרו. הכר שופץ במפתיע ביוני 2016 וכל המזכרות שנאצרו בו נזרקו. צילום: שרי אהרוני, 5.1.2014

בחינת דילמת הביטחון הפמיניסטית במקרה הנדון נוגעת לשתי סוגיות מעשיות: האם מעשי אינוס שנעשו בידי חיילים אמריקנים על אדמת מדינה ידידותית בעת חופשה נחשבים לאונס מלחמתי? ומה חלקן של רשויות מקומיות בנורמליזציה של זנות מקומית ובהסתרת אירועים של אלימות מינית בהקשר של נוכחות צבאית זרה אך ידידותית?

בהמשך המאמר מובא סיפור אחד על אונס – שגם פורסם וזכה לתיעוד ציבורי – שמייצג מספר לא ידוע של אירועים דומים אחרים שהתרחשו בתקופה הנסקרת. בניגוד למחקרים היסטוריים, במחקרי זה הפרת השתיקה האופפת אירועים אלו הייתה כרוכה בהכרעות אתיות. לדוגמה, מאמציי לקבל ממשטרת ישראל נתונים סטטיסטיים ורישומים של תלונות על עבירות פליליות שבוצעו בידי חיילי הצי השישי בשנים 1979–2001 באזור חיפה ותל אביב לא נשאו פרי. עילת הסירוב הייתה כי "הטיפול [בבקשה] מצריך הקצאת משאבים בלתי סבירה". לשאלתי, נענית כי עבירות אלימות שבוצעו בידי אנשי צוות אמריקנים היו נרשמות תחת הקטגוריה "תיירים". לאחר מכן למדתי גם כי אי-קיומה של הקטגוריה "אנשי צבא זר" בסיווג המשטרה והכללתה תחת המטרייה המושגית הרחבה של תירות אינם מקריים, ונבעו במידה רבה מהפרקטיקה המוסדית של טשטוש המרכיב הצבאי של נוכחות הצי השישי לטובת החזון האזרחי של חיזוק היחסים והשותפות התרבותית והאידיאולוגית בין ישראל לארצות הברית.⁶ ביקורי בארכיון של מרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית גרר אחריו התלבטות קשה בנוגע לחשיפת חומרים שנועדו להישמר בסוד. שלושת הקלסרים שנפתחו לפניי כללו אלפי פניות טלפוניות שתועדו בכתב יד בשנים 1994–1996. בין שלל הפניות מצאתי שני דיווחים רלוונטיים שלא נמצא להם אזכור בתיעוד חיצוני (עיתונות, נתוני משטרה, מסמכים משפטיים), שלא כמו סיפור האונס שיוכא בהמשך המאמר. תיעוד אחד כלל עדות של אישה שדיווחה כי לפנות בוקר נאנסה באיומים בידי חייל מהצי השישי. הפונה ציינה כי לא פנתה לבית חולים ולא הגישה תלונה במשטרה. התיעוד השני כלל תיאור דומה של אישה שדיווחה כי בלילה, כאשר יצאה מבילוי במועדון בעיר, עקב אחריה חייל אמריקני מהצי השישי ואנס אותה באלימות. במקרה זה שוטרים צבאיים אמריקנים גבו עדות מהנפגעת והיא אף הופנתה לשיחה עם גילה גרוזן, מנהלת סניף USO (משרד הקישור של הצי השישי) בחיפה, שביקשה ממנה להגיש תלונה במשטרה כדי לוודא שהצי אכן מטפל בתלונה. עוד צוין בדף הפנייה כי למחרת היום התקיימה פגישה שבה השתתפו מפקד האונייה, שני קצינים מהצי השישי, נציגת מרכז הסיוע, נציגת USO והנפגעת עצמה. היעדרן של עדויות חיצוניות על מקרים אלו והשתיקה המתמשכת על אודותיהם מחדרת את הקושי המתודולוגי להעריך את שיעור האלימות המינית מצד חיילי הצי השישי בתקופה הנדונה.

באחד הראיונות שקיימתי עם מנשה, בעליו הוותיק של פאב חיפאי שהוקם בעיר התחתית בשנת 1979, הוא הצביע על בניין רחוק ואמר:

6 השימוש הבלתי עקבי במונחים "מלחים", "ימאים" ו"חיילים" לציון אנשי הצי השישי במקורות הכתובים מחזק את הסברה שהביקורים נתפסו כעניין שאינו צבאי גרידא.

זה היה הבניין של "המשביר המרכזי" שהיה אמור להפוך למפקדה משרדית של הצי השישי. כמו בסיס שלהם בים התיכון. מה שקרה זה... שהיו שלושה אונסים [כך במקור] של חיילים. זה העמיד את הכול במבחן. מקרה אחד שזכור לי נסגר עם פיצויים. שהכירו מישהי על הבר וזה נגמר באיננוס.⁷

התמעטות הזיכרון מהמרחב העירוני המתחדש של העיר התחתית הוסיפה על הקושי להעריך את היקף האלימות. העדות של בעל הפאב המזדקן, הקלסרים העייפים במגירות מרכז הסיוע שאסור לחושפם, המזכרות והחפצים המתיישנים מצביעים כולם על דפוס של אלימות מינית שהתרחשה ככל הנראה סביב הברים שבהם נהגו לבלות מלחי הצי השישי, ומרביתם מרמזים על קשר לזנות או לקונסומציה.⁸ וכך, שמועה על עסקה שנסגרה בפיצויים, שמועה על אונס שהיה סיבה לביטול פתיחת המפקדה של הצי בחיפה, עדות יבשה על סגירת תיק אונס שבוצע על סיפון האונייה, שנועדה להישכח בין דפים מצהיבים של קלסר כלשהו – כל אלה חושפים מנגנון צללים בלתי מתועד של בוררות בינלאומית שהתקיים בספינה, בעיר הנמל או בשגרירות ובו נדונו מקרים כאלה.

העיר, הנמל והצי השישי: "הם באו לכאן כדי להגן עלינו"⁹

עכשיו אני נמצא בכיירות, שומר על השגרירות האמריקנית והבריטית. כל מה שאני עושה זה לעמוד על גג של בניין גבוה ולשמור מפני אנשים חשודים. [...] אנחנו אמורים להיות בחיפה שוב ביולי [...]. כשאחזור, אחפש אותך מייד. אולי נוכל ללכת לים ביחד ואת תיקחי אותי לראות מקומות בישראל? הנה תמונה שלי על הגג שבו אני עומד יום ולילה. זה נהיה משעמם לפעמים ואז אני חושב על הכיף שיהיה כשאחזור לישראל. [...]

תשמרי על עצמך עד שאחזור לחיפה.

באהבה

וורן¹⁰

מדוע בחר הצי השישי את נמל חיפה לנמל הביקורים באגן המזרחי של הים התיכון? דיווחי העיתונות וחומרי הארכיון מלמדים כי ההחלטה לא עוגנה בהסכם רשמי וכי לא התקיימו דיונים רציניים על "ההשלכות האפשריות של ביקורי מאות אלפי מלחי הצי השישי בחיפה על חיי

7 מתוך ריאיון שנערך ב-2.11.2016.

8 בשיטת הקונסומציה היו לקוחות הבר מזמינים משקאות לנשים שהיו יושבות קבע בברים. חלק מהתשלום נותר בידי בעל המקום ואת היתר קיבלו הנשים.

9 ציטוט מדבריה של דינה, שהייתה בעלת בר הימאים האחרון שגורר בעיר התחתית. הריאיון נערך ב-5.1.2014.

10 קטע מתורגם ממכתב שנשלח לצעירה חיפאית ב-7.6.1984 מחייל שהוצב על נושאת המטוסים USS Nassau. על פי עדותה, השניים נפגשו פעם אחת בחורף 1983 והתכתבו פעמיים. תצלום של המכתב נמצא בידיי.

העיר" (זליג 1984).¹¹ שאול מיטלפונקט חקר את הפוליטיקה התרבותית של יחסי ישראל וארצות הברית בעידן האימפריה הניאו-ליברלית והציג ממצאים דומים. לטענתו, הנוכחות הציבורית המרשימה של אנשי הצי השישי במרחב העירוני-אזרחי בעיר חיפה בתקופה המוקדמת של הביקורים (1976–1986) נועדה לסמל את השאיפה לשלום אזרחי, ולטשטש את המרכיב הצבאי המתפתח של הברית בין המדינות (Mitelpunkt 2013). כלומר, מראשיתם עוצבו הביקורים על ידי כוחות מנוגדים: הסתרת מהות שיתוף הפעולה הביטחוני בין הצי האמריקני לחיל הים הישראלי במטרה להגן על האינטרסים הביטחוניים של שתי המדינות מחד גיסא, ועידוד של טקסיות ציבורית מאידך גיסא. כפי שאראה בהמשך, הטקסיות נועדה ליצור מצג עממי, בלתי אמצעי ואינטימי של הברית, להציגה כמבוססת על מערכת משותפת של ערכים והיסטוריה תרבותית, ולייצר תשתית מסחרית המבוססת על כלכלת תיירות ושירותים לצבא האמריקני. תהליך ההתמסדות של הביקורים היה אטי ועם הזמן התפתח מערך מורכב של שחקנים מקומיים שהונעו בעיקר מאינטרסים כלכליים וביקשו לשמר את עגינת האוניות בנמל העיר, אך מתוך הכלה וצמצום של הנזקים החברתיים והעירוניים שגרמה נוכחותו של הצבא הזר.

בשנת 1979, בעקבות ביקורו של הנשיא קרטור בישראל, התפרסמו בעיתונות ידיעות על הקמת בסיס ימי של הצי השישי בחיפה.¹² כעבור זמן, כאשר גבר זרם הביקורים בנמל, הועלתה הסברה שהביקורים תואמו עם הדרג הממשלתי ונדרונו בסדרת הפגישות של ראש הממשלה יצחק שמיר עם הנשיא רייגן בווישינגטון בדצמבר 1983. אולם חברי המשלחת הישראלית שביקרה עם שמיר בווישינגטון הכחישו זאת – עדות לעמימות שאפפה את תהליך קבלת ההחלטות על ביקורי הצי בישראל. שר האנרגיה והתקשורת יצחק מודעי שיער שזאת "יוזמה של הצי שהחליט להעדיף את חיפה על נמלים אחרים", ונחמן שי, יועץ התקשורת של שר הביטחון, אמר: "אין לי באמת שום הסבר או מידע מוסמך למה הצי השישי החליט לנפוש בחיפה. אני מאמין שזו יוזמה אמריקנית" (זוהר 1984). הקרבה של נמל חיפה לעיר ביירות מחזקת את ההערכה שהסיבה המקורית לבחירתו כנמל הצטיידות ומנוחה אכן נבעה משיקולים גיאואסטרטגיים ומהמעורבות של צבא ארצות הברית בלחימה באגן המזרחי של הים התיכון. תשובות הממשלה לשלוש השאלות שהוצגו בכנסת בנושא מעידות כיצד שימשו טיעונים ביטחוניים להצדיק את החשאיות שאפפה את המרכיב הביטחוני של ביקורי הצי. בינואר 1983 העלה חבר הכנסת תופיק טובי, תושב חיפה, חשש מפני הפסולת הגרעינית שעלולה להצטבר בנמל בשל ביקורן של נושאות מטוסים ומשחתות המונעות בכוח גרעיני. עשר שנים אחר כך, בשנת 1993, פנה חבר הכנסת אליעזר זנרברג, גם הוא תושב העיר, בשאלתא בעקבות פרסומים בעיתונות בדבר משא ומתן בין ארצות הברית לישראל על הפיכת נמל חיפה לבסיס פריסה של הצי האמריקני. השאלתא נגעה לפיקוח על כלי שיט גרעיניים וכן לשאלת השיתוף של העירייה בדיונים. חליפת מכתבים מאותה תקופה שנשמרה בארכיון העיר

11 להתייחסות מאוחרת יותר ראו טל 1992.

12 "אני מקווה שאם תיפול הכרעה להקים בסיס של הצי השישי בחיפה – ישתפו אותי בדיונים", שחף: שבועון חיפה והצפון, 16.3.1979, אע"ח 51133.

חיפה כוללת פניות חוזרות ונשנות של ראש העיר אריה גוראל אל ראש הממשלה יצחק רבין בנושא. במכתביו ביקש ראש העיר מראש הממשלה "לשמוע דעתי על ההשלכות וההשפעות המקומיות שתהיינה על חיפה העיר כתוצאה מהסדר כזה", אך המכתבים לא נענו. בתשובה לשאלתא של זנדברג אישר סגן שר הביטחון כי אוניות וצוללות המונעות בכוח גרעיני אכן שהו במפרץ חיפה עשרות פעמים, אך שלל את השמועות על הפיכת הנמל לבסיס קבע.¹³ העמימות שאפיינה את השלב המוקדם של תקופת הביקורים השגרתיים של ספינות הצי השישי בנמל חיפה לא הייתה ייחודית לישראל. ביקורי נמל הפכו בעשור שלאחר טראומת מלחמת וייטנאם לפרקטיקה דיפלומטית מוערפת שמטרתה "להניף את הדגל" (show the flag) ולהפגין עוצמה צבאית רכה באזורים שבהם התחרתה ארצות הברית בברית המועצות על השפעה ושליטה. אולם למרות ההיבט הפומבי שלהם, הביקורים תואמו תחת מעטה של חשאיות, כמו רוב ההסכמים הביטורליים על הצבת כוחות ובסיסים אמריקניים. לחשאיות זו נודעה מטרם כפולה: לשמר עליונות אסטרטגית על מדינות אחרות מחד גיסא, ולהסתיר מידע שעלול לעורר ביקורת פנימית או לגרום להצרת מרחב ההתדיינות של המדינה מאידך גיסא (Brown 2014). מדיניות העמימות העקבית של הפנטגון שנאכפה בעזרת הצנזורה הישראלית נועדה גם להצניע את קיומם של התרגילים הצבאיים המשותפים לשתי המדינות. על פי ההערכות, בשנים 1983-1996 נערכו יותר מתשעים תרגילים של הצבא האמריקני בישראל, ובשנות התשעים התייצב דפוס קבוע שבו "כוחות מארינס מגיעים לישראל פעמיים בשנה [...] האוניות עוברות שיפוצים ותחזוקה בחיפה, בעת שהחיילים מתאמנים בבסיס צאלים ובתרגילי נחיתה מהים" (בן 1996).

העיר התחתית והעיר העילית: כלכלות אינטימיות מקבילות

בחיפה, הנמל נוכח בכל מקום ונשקף כמעט מכל בית. הבריטים ייבשו את קו החוף, סללו את רחוב המלכים (דרך העצמאות) במרחק כמאתיים מטרים ממנו, ובנו נמל עמוק-מים בתחילת שנות השלושים. מראשיתו היה נמל חיפה פרויקט אימפריאלי צבאי ומסחרי, שנועד בין היתר להעביר את הנפט שהגיע בצינור מעיראק לאירופה ולבסס שליטה צבאית במזרח הים התיכון. כלכלת העיר וכלכלת הנמל היו שלובות זו בזו, אך לא באופן שוויוני. הרובע המסחרי שבנו הבריטים, הקרוי "העיר התחתית", התבסס ברובו על שירותי נמל, עמילות מכס, חנויות מזכרות, משרדי נסיעות ודוכנים שנועדו בשם "שוק הימאים". שלא כשכונות המגורים שעל הכרמל, שבהן גרו אשכנזים בני מעמד הביניים, בעיר התחתית התגוררו בעיקר ערבים וכן יהודים בולגרים, רומנים ומזרחים, שהתפרנסו ממסחר רחוב וממתן שירותים. כמו נמלים

13 "פיקוח על אוניות הצי השישי המבקרות בנמל חיפה", שאילתא 1944, הישיבה ה-163 של הכנסת העשירית, 18.1.1983; "הפיכת נמל חיפה לבסיס פריסה של הצי האמריקני", שאילתא 1701, הישיבה ה-173 של הכנסת השלוש-עשרה, 11.4.1994; "הקצאת משאבים לשיפוצים בנמל חיפה לשימוש הצי השישי", מרץ-אפריל 1993, אע"ח 30738, 30772.

מסחריים אחרים ששגשגו במחצית הראשונה של המאה העשרים, גם כנמל חיפה וברובע המסחרי שנבנה בצמוד לו החל בשנות השמונים תהליך אטי של הידרדרות שנבעה מהפרטות, ממשברים כלכליים ומשינויים בתעשיית הספנות העולמית, בטכנולוגיה הימית ובדפוסי הסחר הימי. לכן, מנקודת המבט המקומית עוררו ביקורי הצי תקוות כלכליות, ותקוות אלה הועצמו בשל המשבר הכלכלי במשך בשנות השמונים. עיקר הרווח מהביקורים נבע מתשלום עבור שירותי נמל ומסי נמל. חברת מספנות ישראל, שסבלה ממחסור חמור בהזמנות עבודה, סיפקה שירותי תיקונים לאוניות המלחמה האמריקניות, ואוניות הספקה הגיעו לנמל חיפה בתכיפות גדולה כדי להצטייד בעשרות טונות של תוצרת חקלאית טרייה, מוצרי מזון, שימורים, מכשור רפואי ועוד.¹⁴

למן ההתחלה ביקשו העירייה ולשכת התיירות העירונית מתושבי חיפה להסביר פנים למלחים-התיירים, "להדריך את האורחים, להציע להם טרמפים בנסיעותיהם ולנהוג בהם יחס מסחרי הוגן בבתי העסק" (בן-צבי 1983). כרזות שנשמרו בארכיון העיר מלמדות על מגוון אירועים שיזמה העירייה בהשתתפות מלחי הצי השישי: קונצרטים של תזמורת הצי ללא תשלום בגן האם, ערבי פולקלור, מפגשים עם תלמידי בתי ספר, השתתפות בחגיגת בר מצווה, הקרנות סרטים, תחרויות ספורט וערבי ריקודים. החיילים אפילו סייעו לארגון מגן דוד אדום והסבירו: "בכל מדינה שבה אנו לוגמים בירה אנחנו מתנדבים גם לתרום דם" (על המשמר 1984).

דינה, בעלת בר בעיר התחתית, נזכרה: "לא היה מקום בחיפה שלא הרוויח אז. הם באים ושותים, משאירים כל אחד מאתים דולר, ככה אלף שקל כלילה, בלי הטיפים!".¹⁵ ובעיתון הופיע תיאור ציורי של האווירה המיוחדת ששררה בפאב "חיפה הקטנה" במרכז הכרמל עם הגעתה של נושאת המטוסים "אינדיפנדנס", על 5,000 אנשי צוותה, לחגוג את חג המולד בארץ הקודש:

עבר זמן רב מאז השתררה בעיר הצפונית אווירה כה קוסמופוליטית [...] שחורים, לבנים, דוברי ערבית, אנגלית, עברית – כולם התערבבו זה בזה ואכלסו כל פינה פנויה בפאבים, בבתי הקפה, והמסעדות של מורדות הכרמל [...] זר (לא חיפאי, שאינו מודגל במבול ימאים אמריקאים המציף את העיר חדשות לבקרים) לו היה נכנס למקום היה סובר כי נקלע בטעות להסרטת אחד הפרקים של הספר "זעקת הקרב" (זליג 1984).

בשלב מוקדם סוכם ששוטרים צבאיים אמריקנים יפטרלו ברחובות העיר התחתית וצוות מיוחד יטפל "בימאים אשר יגיעו חזרה בגילופין" (רפפורט 1982). אולם ידיעה קטנה שהופיעה כמה ימים אחר כך במעריב מרמזת על תחושת חוסר הביטחון ששררה בעיר: "משטרת חיפה מחפשת ארבעה ימאים מהצי השישי [...] שהיו בגילופין [...] השתוללו במרכז הכרמל, ניפצו שמשות של שלושה כלי רכב ונמלטו מהמקום" (מעריב 1984). גם הימאים היו קורבנות של אלימות לסוגיה מצד מקומיים, כפי שעולה מהידיעה על מעצרים של נפתלי קיהל ועיסא דיאב

14 א' אילן, "הצי השישי: גלגל הצלה לכלכלה", 8.12.1983, תיק קטעי עיתונות, אע"ח 34579.

סלאמה: השניים נחשדו באונס ובשוד של ימאית הצי השישי, אשר בהתאם לשיח על אונס בתקופה הנדונה הוצגה כאשמה במה שאירע משום ש"יצאה במכנסי שורטס הדוקים לבילוי במועדון לילה בשכונת דניה" (זוהר 1985).

בהדרגה התברר שעל אף ההכנסות הנאות שרשמו ענפי הסחר הימי, התשתית העירונית לא הייתה מותאמת לאירוח מספר כה רב של אנשי צבא זר. ניסיונות לתחום את נוכחותם של החיילים לאזורים ייעודיים בעיר נעשו כבר בינואר 1984: ראש העיר פנה אל מפקד הצי, האדמירל אדוארד מרטין, בהצעה להקים כפר נופש עבור בני המשפחות של מלחי הצי כדי שיוכלו לבלות את "חופשת החוף" יחד בחיפה. כפר הנופש לא הוקם. תחת זאת המליץ מפקד הצי להקים בחיפה סניף של הארגון למען חיילי ארצות הברית, (United Service Organization, JINSA 1986, ראו 1986). USO הוא ארגון אזרחי שנוסד על ידי מתנדבים בארצות הברית בשנת 1941. מרכזי הארגון החלו לקום באיים הקריביים ובפסיפיק במהלך מלחמת העולם השנייה, ונועדו לשמש מתחמים בטוחים עבור חיילי צבא ארצות הברית, שבהם ניתן לבלות, לרקוד ולהתרועע עם נשים מקומיות בנפרד מהאוכלוסייה המקומית, שהייתה לעתים קרובות ענייה ולא לבנה (Lipman 2008). במשך השנים גדל והתמסד USO העולמי והפך לארגון לא ממשלתי רב-ממדים המופעל על ידי קבוצות מתנדבים ביותר מ-160 תחנות שירות במדינות מארחות ובאזורי סכסוך שבהם מעורב צבא ארצות הברית, תחת הסיסמה "בית הרחק מהבית" (Home away from Home).

בהתאם לכך, משרדי הקישור של הצי השישי בחיפה עוצבו כמרחב גלובלי ואינטימי גם יחד, ומטרתם הבלתי רשמית הייתה להכיל אלימות ואי-סדר ולפקח על תיאום וארגון המרכיב האזרחי של הביקורים. במסמך שנכתב לכבוד הגעת הנשיא העולמי של USO לחיפה במרץ 1993 נאמר כי היחידה הישראלית היא "חלק מרשת עולמית שמעניקה שירות לאנשי הצי השישי – קצינים, מלחים, וחיילי מארינס הנמצאים בחופשה ולבני משפחותיהם המבקרים בישראל [...] במטרה לספק חום, תמיכה, ואוון קשבת לאנשי ונשות השירות השהים הרחק מביתם."¹⁵ מתחם הארגון הוקם ברחוב יפה נוף במרכז הכרמל, אחד הרחובות היפים בעיר. הוא נחנך בדצמבר 1984 ופעל כ-18 שנה עד שנסגר לקראת סוף 2002. את הסניף ניהלה גילה גרזון עם צוות של כמה עשרות מתנדבים, והוא שימש מרחב בילוי פרטי לחיילים אמריקנים. גרזון, שכונתה "האמא של חיילי הצי השישי", סיפרה בריאיון כי ראתה בעבודתה שליחות ועשתה אותה מתוך אהבה והערצה לאמריקה. מדבריה למדתי כיצד פרקטיקות מיליטריסטיות ישראליות הכורכות נשיות ואימהיות עם אזרחות טובה ותמיכה בחיילים הורחבו כדי לכלול את אנשי צבא ארצות הברית: "טיפלנו בהם כמו האגודה למען החייל", אמרה.¹⁶ המקום נבחר "בשל ריכוז המסעדות הגדול שקיים באזור"¹⁷ והוצעו בו מגוון של שירותי סיוע, תיאום טיפול רפואי, ספרייה, שירותי טלפון ודואר, פעילויות בידור וספורט, טולים

15 "USO-Israel at a Glance", פברואר 1993, אע"ח 28107.

16 מתוך ריאיון שנערך ב-26.6.2013.

17 פרוטוקול של האסיפה הכללית של מועצת USO, 25.4.1990, אע"ח 25284.

בארץ, אירוח בבתי משפחות ישראליות, מפגשים עם הקהילה ואף תצוגת אופנה על סיפון אחת האוניות.¹⁸ בפרסומי המשרד הובלטו פעילויות התנדבות שכללו מפגשים בלתי אמצעיים בין מלחים אמריקנים לבין אזרחים. למשל, בשנת 1993 ארגנו אנשי הצי תרומה של בגדים וציוד רפואי למרפאה ששימשה עולים חדשים ומהגרים מאתיופיה ומרוסיה, והתנדבו בבית יתומים, בבית "איתנים" לנוער בסיכון, במרכז השיקומי של מנזר הלב הקדוש ובמרכז יום לעיוורים.¹⁹ על הרגשות הסותרים שעורר הצי השישי – דאגה, הזדהות ואהבה לצד חשש מפני אלימות, זרות והרס – ניתן ללמוד מהתיעוד של אחד האסונות הימיים הדרמטיים שהתרחשו לחופי ישראל. בדצמבר 1990 טבעו למוות 21 חיילים מהצי בהתהפכות האונייה "אל-טוביה", שנשכרה כדי להוביל מלחים בחופשה מהחוף אל נושאת המטוסים סרטוגה (USS Saratoga). את סיקור האירוע ליווה טון אמביוולנטי שביטא רגשות מורכבים: "אנחנו אוהבים אתכם ואת תושבי חיפה", כך צוטט אחד ממפקדי הצי השישי יומיים לאחר אסון המעבורת, והודה לצוותי החירום וההצלה המקומיים שבתאום עם USO סייעו לטפל במלחים. גם דבריו של מפקד הסרטוגה צוטטו, באומרו כי מדובר בטרגדיה אנושית ולא באירוע פוליטי: "האסון בהחלט ישפיע על חיוק היחסים בינינו. העיר חיפה היא נמל חשוב עבורנו, שאותו אנו פוקדים זה שנים לנופש לחיילינו ואחזקה לאוניותינו" (זוהר 1990), ומלח בשם ג'ו ג'ונס, בן 21, אמר: "זה חוסר מזל, אני בטוח שמדובר בתאונה. זו הייתה סירה חלשה שלא החזיקה מעמד בגלים. אין שום כעס כלפי ישראל. הישראלים עזרו מעבר לציפיותינו" (שמול 1990).

התצלומים המרגשים של מלחים פצועים, בוכים, מתפללים ואבלים, לצד ארונות קבורה עטופים בדגלי ארצות הברית, הם עדות לא מילולית לנוכחות הגופנית, האנושית והפגיעה של החיילים הזרים. אולם לצד התצלומים הופיעו דברי ביקורת מובלעים: "זה מכבד מחו רבים וטובים בחיפה על התופעה שאלפי חיילים זרים ממלאים את הרחובות וגורמים לאווירת הפקרות". ברוב העיתונים צוין כי חלק מהמלחים היו כה שתויים עד שנאלצו לכבול אותם באזיקים. אחד השומרים בנמל סיפר ש"לפני שהימאים עולים לספינות [...] נוהגים אנשי המשטרה הצבאית לברוק אותם. את השיכורים כובלים בידיהם. זה הנוהל. לא פעם אף הושמו נחתים משתוללים בכלוב".²⁰

דוגמה אחרת לאמביוולנטיות נמצאת בהיבטים המגדריים של הכלכלה האינטימית כפי שעלו בשיחות אקראיות עם תושבים שדיברו על היחסים בין החיילים לנשים מקומיות, על שתייה בצוותא, טיולים בעיר, הגבלות הורים ואפילו ויכוחים פוליטיים. לעתים נמשכו הקשרים באמצעות מכתבים, בדומה למכתב ששלח ורון מביירות לצעירה החיפאית שהכיר במועדון ריקודים בעיר. גופם של החיילים ומאפיינים חיצוניים כמו תספורת, צבע עור, מדים

18 שם; Report about U.S. Naval Ships Visiting the Port of Haifa, February 1993, USO, עמ' 28107.

19 שם; דגן 1993.

20 גילת 1990; קאופמן 1990. בריאיון עם דובר נמל חיפה זוהר רום, שנערך בעת סיור בנמל ב-22.10.2013, הוסבר כי נוהל זה של איסוף מלחים בגילופין ליד שער הנמל הונהג בראשית שנות השמונים והתאפשר בשל הסדר מיוחד שנקבע בנמל ולפיו הצי השישי יכול להשתמש בשער הכניסה ההיסטורי באזור בית המכס שנעל בחצות.

וחפצים אוזכרו לעתים קרובות כביטוי של גבריות צבאית זרה – מושכת ומאיימת כאחת. מלח שהתראיין למקומון החיפאי נשאל: "איך הבחורות פה בעיר?" ובתשובתו סימן את ההבדל שבין העיר התחתית לכרמל דרך גופן ומיניותן של הנשים המקומיות:

אתה בטח לא מתכוון לפרוצות שמסתובבות בלילה ליד השער של הנמל. כאלה יש בכל מקום לשם אנחנו מגיעים. אם אתה שואל על הבחורות הישראליות, לומר את האמת – הן יפות מאוד. אבל קשה להתחיל איתן. אתה רוצה לדבר והן אומרות לך כמה מילים ובורחות. [...] אני לא יודע למה הן מפחדות מאתנו. [...] אני חושב שזה פשוט בגלל שהבנות שלכן עוד לא התרגלו לראות פה ימאים מאמריקה (אליהו 1983; ההדגשות שלי).

כלכלת האינטימיות בעיר התחתית הייתה אלימה יותר מזו שבכרמל. כבר במאי 1979 בישרה כותרת סרקסטית בעיתון ש"ימאים מ[נושאת המטוסים] 'אייזנהאואר' לוחמים בסרסורים ופרוצות בחיפה"; בכתבה סופר כי ימאי נעצר לאחר שהכה פרוצה במכות אגרוף, ימאי אחר נעצר לאחר שהכה סרסור ושניים נוספים נפלו קורבן לשוד מזוין (מעריב 1979).

עם השנים נעשו האלימות והזנות למאפיין מוכר של העיר התחתית, שנהייתה לשטח הפקר בין הים לעיר. מאמצי ההכלה ניכרו בתקופה זו גם בתהליך הנורמליזציה של הזנות באזור הנמל: בשנת 1995 הקימה מועצת הנשים שליד ראש העיר חיפה תת-ועדה שנועדה "לבחון את נושא הזנות בחיפה ולהעלות את המודעות הציבורית לעניין כדי לשפר את התנאים הסניטריים שבהם פועלות הזונות מחד, ולמנוע מטרד ציבורי הכרוך בעבודתן מאידך" (כותרת חיפה 1995).²¹ היוזמה באה בעקבות הצעת החוק למיסוד הזנות שהעלה חבר הכנסת אברהם פורז. כנס שהתקיים בנושא גרר אחריו שורה ארוכה של ראיונות וכתבות בעיתונות הארצית והמקומית שכללו רמזים לתחילתו של דיון ציבורי בבעיית הסחר בנשים למטרות זנות. כתב מקומי שהתלווה אל יועצת ראש העיר, רותי אשכנזי, תיאר את רחוב העצמאות כך:

מספר נרקומניות עמדו שם, מביטות באישונים פעורים וקפואים בנחיל המכוניות בתקווה לקליינט שיממן את מנת הסם הבאה [...] בכניסה לנמל הבליוחו מספר ברים אדומים [...] אלמלא תפאורת הרקע, לא היה בהן דבר שיסגיר את מקצוען. הבר היה מעוצב בספרטניות (בגלל נטייתם של חלק מהמבקרים להשתולל ולשבור מכל הבא ליד). את החלל המאורך הקיפו מראות ועליהן תמונות של אוניות ומעל לשולחנות ולספסלי הקטיפה נתלו קישוטי כריסמס צבעוניים שאמורים לעודד את רוח מלחי הצי השישי בארץ הקודש בטרם ישמחו את גופם (וסרמן 1995).

אף על פי שבסופו של דבר לא הוקם רובע "חלונות אדומים" (פמיניסטיות מקומיות כינו רבעים כאלה "גטאות של זונות"²²), עצם הרעיון מלמד כי ההיגיון הקולוניאלי המקומי שלפיו שירותי מין לחיילים זרים הם רע הכרחי ובלתי נמנע נשמר גם בסוף המאה העשרים.

21 "ועדה עירונית תבחן את נושא הזנות בעיר", כותרת חיפה, 22.12.1995, ארכיון "אשה לאשה", תיק קטעי עיתונות: זנות; "כנס צוות הנשים מס' 5: דרכי התערבות בבעיית הזנות", אע"ח 33303/78.

22 ב-12.5.1995 שלחה אילנה צ'רנברודה, יועצת ראש העיר לענייני נשים, מכתב אל ראש העיר עמרם מצנע בנושא "ניידת בדיקות איידס", ובו כתבה: "לפי דעתי, וגם הבעתי אותה בועדה למעמד האשה בכנסת, יש להתנגד לגטאות של זונות. יש למצוא איזון בין טובת התושבים ובין אי פגיעה בזונות", אע"ח 01678/35.

כיצד מנהלים "יחסים מיוחדים"? על חלוקת סמכויות בין מדינה מארחת לאימפריה

הגדרתם של יחסים בין שתי מדינות כמיוחדים באה לייחדם ולהפרידם מיחסים רגילים בין מדינות. [...] הגדרת היחסים המיוחדים בין ארצות הברית לישראל קובעת שלארצות הברית ולישראל יש שותפות ייחודית, השונה לחלוטין מהיחסים שיש לשתי המדינות עם מדינות אחרות בעולם (בר־סימן־טוב 2011).

על פי התיאור המקובל של יחסי ישראל וארצות הברית, הגדרת היחסים המיוחדים בין שתי המדינות התקבעה בקרב הממשל האמריקני לאחר מלחמת ששת הימים, עם ההכרה בעליונות הצבאית של ישראל באזור. אף על פי שהשותפות מעולם לא קיבלה מעמד פורמלי של ברית צבאית היא מתוארת על פי רוב כמבוססת על "אינטרסים משותפים" ו"ערכים משותפים" ומוגדרת באמצעות מושגים כגון הדידות, ידידות, אהדה ואמון. השותפות ניכרת בשיתוף פעולה פוליטי וביטחוני ובסיוע כלכלי מתמשך שהלך וגדל מאז שנות השמונים (Rynhold 2015). אולם חשיפת ההיבט האינטימי והקשרים הישירים בין אנשי צבא אמריקנים לאוכלוסייה האזרחית מלמדת שבניגוד לנרטיב הישראלי הרשמי, אשר הדגיש את הייחודיות, ההדריות ושותפות האינטרסים בין המדינות, נוכחות הצי השישי בחופי ישראל התאימה דווקא לדפוס מוכר המתועד ברחבי האימפריה הצבאית האמריקנית.

חקירת ההסדרים המגוונים שבאמצעותם ניסו מדינות חסות להתמודד עם הנוכחות הצבאית המתפשטת של האימפריה האמריקנית במחצית השנייה של המאה העשרים מגלה כי גם במקומות אחרים היה לאינטימיות, למיניות ולאלימות תפקיד משמעותי בעיצובם (Cooley 2008; Höhn and Moon 2010). עיקר המחקר בתחום זה מתמקד ביחסים שבין אזרחים לחיילים אמריקנים שהוצבו בבסיסים מחוץ לאדמת ארצות הברית.²³ מעמדם המשפטי של בסיסים אלו נדון על פי רוב עם מנהיגים מקומיים באופן חשאי והתנהלותם מעוגנת בהסכמים משפטיים הידועים כ"הסכמי מצבת כוחות" (SOFA: Status of Forces Agreements). הסכמים מסוג זה נחתמו גם עם מדינות שבהן אין לארצות הברית בסיסים קבועים, אך הן משמשות מדינות מארחות לצרכים אחרים, למשל לצורך תמרונים משותפים או כנמל ביקורים.

בראשית המאה העשרים ואחת היו לארצות הברית יותר ממאה הסכמי מצבת כוחות, רובם סודיים, והם היוו נדבך מרכזי בהסדרת נוכחותה הצבאית הגלובלית בעת שגרה. ההסכמים, התקפים רק בעתות שלום, קובעים את גבולות הריבונות של המדינה המארחת בכל הנוגע להחלת החוק הפלילי המקומי על חיילים אמריקנים, ומפרטים את הזכויות והחובות של אנשי צוות השייכים לצבא ארצות הברית. במחקר הפמיניסטי ביחסים בינלאומיים זכו הסכמי SOFA להתעניינות מיוחדת, בייחוד משום שעקרונות האקס־טריטוריאליות והחסיונות המדינית שנקבעו בהם הועמדו למבחן משפטי בעיקר באירועים הכוללים אלימות מינית נגד נשים

²³ העליונות האסטרטגית של צבא ארצות הברית בתקופת המלחמה הקרה נשמרה בין היתר על ידי הפעלת מאות בסיסים צבאיים שמרביתם ביפן, בדרום קוריאה ובגרמניה. בשנת 1983 הוערך כי מספר הבסיסים הוא 359, לצד 1,200 מתקנים צבאיים נוספים ובהם כחצי מיליון אנשי צבא (Woodliffe 1992, 15).

מקומיות (Enloe 2000). לדוגמה, קת'רין מון, שתיעדה את התפתחות תעשיית המין ("נשות המחנה") מחוץ לבסיסי הצבא האמריקני באזור המפורז בדרום קוריאה, הראתה שלסוגיות כגון זנות, מחלות מין, ילדים מעורבים ודפוסי התרועעות בין חיילים לאזרחיות (fraternization)²⁴ היה תפקיד חשוב בהגדרת טיב היחסים בין המדינות ובתהליך הניסוח של הסכם מצבת הכוחות. לטענתה, "ניקוי המחנות" בידי ממשלת קוריאה (בשיתוף פעולה אמריקני) וסילוק הנשים הקוריאניות בתחילת שנות השבעים נבעו בין היתר מהיותן סמלים חיים של ההרס, העוני, שפיכות הדמים ופירוד המשפחות שהתרחש במלחמת קוריאה, ויותר מכך – של התלות הביטחונית המתמשכת של דרום קוריאה בצבא ארצות הברית (Moon 1997).

גם באיסלנד, שבה הייתה לאמריקנים נוכחות צבאית מתמשכת בתקופת המלחמה הקרה, נודעה משמעות מיוחדת לסוגיות של יחסים מגדריים וגזעיים. בעת ייסוד הבסיס האווירי בקפלאוויק (Keflavik) בשנת 1951 נוספה הסכמה שבעל פה להסכם ההגנה הדו-צדדי, שקבעה כי במצבת הכוחות הצבאיים האמריקניים לא ייכללו חיילים שחורים. במקרה זה, החשש מפני אלימות, ונדליזם ואינזוס מצד חיילים זרים לווה בחרדות אתנולאומיות ובפחד מהאפשרות שנשים איסלנדיות ילדו ילדים מעורבים. הנחיה זו נועדה להשקיט את הביקורת הפוליטית מימין ומשמאל על הנוכחות הצבאית הזרה באי (Ingimundarson 2004). דוגמאות אלו ואחרות מלמדות כי במקרים מסוימים יש למדינות קליינט אינטרס לשתף פעולה עם הכוח האימפריאלי בכל הנוגע להכלה, להסדרה ואף להסתרה של זנות, נישואים, יחסי מין ואלימות מינית המתקיימים בין חיילים זרים לנשים מקומיות, וכי הכלי המשפטי העיקרי המשקף את המיקוח בתחום זה הוא SOFA.

ההסכם בדבר מעמדם של אנשי צבא זרים (SOFA)

הנוכחות של אנשי צבא אמריקנים בישראל וההכנות לקראת מלחמת המפרץ הראשונה הובילו לחתימת ההסכם בין ארצות הברית לבין מדינת ישראל בדבר "מעמדם של אנשי צבא זרים" ב-22 בינואר 1991. כמו ההסכמים שחתמה ארצות הברית עם עשרות מדינות אחרות, גם הסכם זה נועד להסדיר את מעמדם של אנשי סגל ארצות הברית הנשלחים אל מעבר לים, בכלי שיט וטיס, במסגרת ביקורים או תרגילים צבאיים, ויש בו התייחסות הן לרכיב הצבאי (חברי הכוח) והן לרכיב האזרחי (אנשי סגל נלווים).

בפברואר 1993 אושר ההסכם בחקיקה: חוק ההסכם בדבר מעמדם של אנשי סגל ארצות הברית, התשנ"ג-1993, נועד להתאים את המצב החוקי במשפט הפנימי להוראות ההסכם.²⁵

24 מאז מלחמת העולם השנייה משמש המונח fraternization כדין הצבאי האמריקני לתיאור מצב של קרבת יתר (ידידות קרובה, אינטימיות או יחסי מין) בין מפקדים לחיילים ובין חיילים לאזרחים/ות. במקרים מסוימים fraternization ייחשב לעבירה על חוקי הצבא ולעילה להעמדה לדין משמעתי.

25 בהיעדר מקור או מחקר משפטי העוסק בהסכם הצבת הכוחות הישראלי-אמריקני, הסיכום הנוכחי מספק הסבר כללי בלבד ואין לראות בו סקירה משפטית ממצה. המסמכים העיקריים הנחוצים להבנת החקיקה

בדברי ההסבר לחוק נכתב ש"ההסכם דומה בתוכנו להסכמים אחרים עליהם חתמה ארה"ב עם מדינות שונות". בהתבסס על עקרון חסינות המדינה, שהוא נורמה מחייבת במשפט הבינלאומי, ובהתבסס על דיני הים, המגדירים ספינות כמעין "טריטוריה צפה" של מדינה זרה, החריג החוק את אנשי הסגל מביקורת הגירה (כולל ביקורת דרכונים ואשרות כניסה) והעניק להם פטור מרישום כזרים או כתיירים. משמעותו של הסדר זה היא שנוכחותם של מאות אלפי חיילי צבא ארצות הברית נותרה בלתי מתועדת ברשומות המקומיות ולא הייתה תחת סמכותם של משרד הפנים או המשטרה.

חוק ההסכם בדבר מעמדם של אנשי סגל ארצות הברית דן בעניינים פרוצדורליים רבים כמו רישיונות נהיגה, לבישת מדים, נשיאת נשק, רכש, היטלים ומסים, עבודה, שירותי בריאות וכיוצא באלה. סעיף VIII של החוק עוסק בסוגיית הליכה של הסכמי הצבת כוחות: "שיפוט בפלילים". הסעיף קובע את עקרון החסינות שממנו נהנית מדינה זרה, ולפיו לצבא ארצות הברית נשמרת הזכות להפעיל את סמכות השיפוט הפלילי על אנשי הסגל שלו בכל הנוגע לאירועים שהתרחשו במסגרת מילוי תפקידם הרשמי או כנגד חבר סגל אחר. על פי ההסכם, למדינת ישראל יש סמכות מקבילה שחלה רק על עבירות פליליות שבוצעו שלא במסגרת תפקיד צבאי (למשל בעת יציאה לחופשת חוף) והן בנות עונשין על פי הדין הישראלי. סמכות שיפוט מקבילה אינה שוללת את האפשרות שעבירות שנעשו בעת חופשת חוף יתבררו במקביל בבתי משפט ישראליים, צבאיים ואמריקניים – בשתי החרגות עיקריות. ראשית, הסכם מצבת הכוחות קובע כי במקרים של סמכות שיפוט מקבילה, לרשויות הצבאיות של ארצות הברית זכות ראשונים להפעיל שיפוט על חברי הכוח כאשר הניזוק הוא אזרח ארצות הברית (עקב עבירות נגד גוף ורכוש או מחדל בעת תפקיד רשמי). שנית, חוק ההסכם קובע כי חברי הכוח לא יהיו כפופים לשיפוט האזרחי של בתי המשפט בישראל בשל מעשים ומחדלים שנעשו בעת ביצוע תפקידיהם הרשמיים, ומתווה אפיק דיפלומטי לטיפול בתביעות אזרחיות כנגד חברי הכוח. בתקנות משנת 1996 נקבע כי כל תביעה לפיצויים בשל נזק גוף או רכוש תוגש לממשלת ארצות הברית דרך השגרירות והנספח הצבאי, וביורר התביעה ייעשה במישרין בין שלטונות ארצות הברית לתובע באמצעות הנספח הצבאי.²⁶ מהסייג השני עולה כי בדומה

הם: הצעת חוק ההסכם בדבר מעמדם של אנשי סגל של ארצות הברית של אמריקה, התשנ"ב-1992; הצעות חוק 2130, 16.3.1992, עמ' 312-330; חוק ההסכם בדבר מעמדם של אנשי סגל ארצות הברית של אמריקה, התשנ"ג-1993, ספר החוקים 1414, 18.2.1993, עמ' 62-80; תקנות ההסכם בדבר מעמדם של אנשי סגל ארצות הברית, קובץ התקנות 5779, 17.12.1996, עמ' 216; חוק חסינות מדינות זרות, התשס"ט-2008. ראו גם *Memorandum of Agreement between United States Joint Forces Command and the Israel Defense Forces regarding Assignment of Liaison Officers*, 6.11.2006.

²⁶ עד שנת 2008 לא הוסדרה סוגיית החסינות של מדינות זרות בחקיקה הישראלית והפסיקה בתחום זה הייתה מצומצמת. בסעיף 22 לחוק, שנחקק לאחר תום עידן הביקורים של אנשי צבא ארצות הברית בישראל, מופיעה החרגה המקנה עדיפות ל-SOFA: "על אף האמור בחוק זה, על תביעות בשל מעשה או מחדל שבוצעו בידי כוחות צבא זרים שזכויותיהם ומעמדם בישראל נקבעו בהסכם בין מדינת ישראל לבין המדינה שלה שייכים כוחות הצבא הזרים, יחולו הוראות ההסכם כאמור".

לתקדימים שתועדו בדרום קוריאה, ראשית ההתדיינות המשפטית בעבירות של אלימות מינית מצד חיילים אמריקנים נועדה לקבוע אם שהייה בחוף לשם מנוחה היא פעילות שניתן להכלילה במסגרת "תפקיד רשמי".

בשגרירות ארצות הברית לא הצלחתי לאתר מידע על אודות תביעות שהוגשו כנגד אנשי צבא אמריקנים, ואילו בתי הדין בישראל נתנו דעתם על פרשנות SOFA רק פעמיים – בשני מקרים שבהם היו מעורבים חיילי הצי השישי. הפסיקה הראשונה התקבלה בתביעה של ממשלת ארצות הברית נגד אזרח ישראלי, קברניט הספינה שהתהפכה בדצמבר 1990.²⁷ הפסיקה השנייה התקבלה בסדרת תביעות של פלוגת כנגד ממשלת ארצות הברית בדרישה לפיצויים בשל אונס על ידי חייל אמריקני, שהתרחש בעיר התחתית בחיפה בשנת 1987.

SOFA בראי פסיקת בית המשפט

שני האירועים שהובאו לפני בתי המשפט בישראל עוסקים בנוזיקין: לרכוש ולגוף. אולם לעומת אירוע הטביעה הטרגי שהתרחש בדצמבר 1990, הוזכר אין-ספור פעמים בעיתונות הישראלית וגרר את תגובתם של גורמים ממשלתיים ועירוניים – מקרה האונס לא עורר עניין ציבורי ניכר. עובדה זו כשלעצמה מחזירה אותנו אל טענתה של הנסן בנוגע לבעיית היעדר הקול וההשתקה של אלימות מינית מצד חיילים כאחד היסודות הראשוניים של דילמת הביטחון הפמיניסטית.

כמה פסקי דין שניתנו בבית המשפט השלום בחיפה מגוללים את סיפורה של פלוגת, שבשנת 1987, בעת שהייתה קטינה (מתחת לגיל 16), נאנסה באיומי סכין על ידי חייל של צבא ארצות הברית – מלח בצי השישי. האונס התרחש בשעת לילה בסמוך לפאב בדרך העצמאות שבו עבדה בתור מלצרית.²⁸ בעל הפאב הוא שגילה את הנערה המתנייפת, והזעיק את אחותה הגדולה לסייע לה ולאחר מכן הזעיק גם את המשטרה האמריקנית לגבות עדות במקום. למחרת היום ניגשה הנערה עם אמה למסור תלונה גם במשטרת ישראל. החייל הועמד לדין בארצות הברית, אך הכחיש את המעשה ובית הדין של הצי השישי זיכה אותו מאשמת אונס, תקיפה ואיומים, אך הרשיעו בבעילת קטינה וגזר עליו הרחקה מהצי וקנס של 150

²⁷ בית המשפט המחוזי בחיפה, *The United States of America*, 97/28032, נ' עיובון יוסף שוחט.

²⁸ *The United States of America*, נ' פלוגת 97/13049. מפסק הדין עולה כי בשנת 1999 הצעירה לא הצליחה לאתר את כתובתו של החייל אשר "ירד מאנייה ונבלע לתוכה בחזרה לאחר מעשה הנוזיקין". לכן עתרה לבית המשפט בחיפה נגד ממשלת ארצות הברית כחלק מתביעת פיצויים, בטענה שקיימת עילה לקיומה של אחריות שילוחית למעשיו של החייל מכוח חוק הסכם SOFA. ארצות הברית פנתה אל בית המשפט בבקשה לרדות את התביעה בשל חסינות מדינה זרה משום ש"שירותו הצבאי של החייל בצבא ארצות הברית והגעתו ארצה לרגל תפקידו הנן פעולות ריבוניות [...] ומהוות פעולות שלטוניות מובהקות שנעשו במסגרת סמכויותיהן החוקיות של רשויות השלטון". השופטת למלשטרייך-לטר דחתה את הבקשה וכתבה: "מדינה ששולחת חייליה באניה לחוף מדינה אחרת ומאפשרת להם לרדת לחופשת חוף, ראוי שתישאר בתמונה הדיונית במקרה של גרם נזק לאזרח מאורחי המדינה".

דולר.²⁹ מועד כניסתו של חוק ההסכם (SOFA) לתוקף היה כשש שנים לאחר האירוע. כעשור לאחר האונס, בשנת 1996, ביום האחרון להתיישנות, ביקשה האישה לתבוע בגין נזקי גוף (אף על פי שבהליך הפלילי נדחתה טענת האונס) ומאחר שלא הצליחו לאתר את החייל, הוגשה תביעה נגד בעל הפאב וגם נגד ממשלת ארצות הברית (בטענה לאחריות שילוחית). בשנת 2000 דחה בית המשפט בחיפה את התביעה נגד ממשלת ארצות הברית לאחר שהשופטת רבקה למלשטריך-לטר קבעה כי התקיפה נעשתה בעת שהחייל לא היה בתפקיד. ההליך הסתיים בהסכם כוררות פנימי וסודי שנוהל דרך שגרירות ארצות הברית וכלל פשרה ומתן פיצויים. עורך הדין שייצג את ממשלת ארצות הברית, חגי כרמון, הסביר בריאיון לעיתון כי במקרה זה הוחלט על מאבק עקרוני מאחר שממשלת ארצות הברית רצתה למנוע תקדים: "בישראל מבקרים מדי שנה 30 אלף אזרחים ומלחים מארצות הברית, ולא ייתכן שממשלת ארצות הברית תצטרך להיות אחראית על כל מקרה ומקרה" (שמול 2000).

בשנת 2003 נדחתה גם התביעה שהגישה הצעירה נגד בעל הפאב בגין נזקי גוף כעשור לאחר האונס. האירוע מתואר בפסק הדין מנקודת מבטו של גבר שנמנה עם נותני השירות שבאו במגע קרוב עם חיילי הצי השישי.³⁰ מכיוון שאני מבקשת למקם את שאלת הנראות והצדק במשפט האונס הזה בהקשר של היחסים בין צבא האימפריה למדינת החסות, ברצוני לשאול אם וכיצד הוא מובחן ממשפטי "אונס יומיומי" (everyday rape).³¹ מקריאת המקורות המשפטיים עולה כי בעל הפאב ציין להגנתו שלא ידע שהקורבן הייתה קטינה, והבהיר שככלל, לא התיר לבנות שעבדו במקום לעוזבו בשעות הערב שלא בהסעה שלו או של אדם מוכר. סירובו ליטול אחריות אישית על הסיכון שנטלה הנערה (בלא ידיעתה) מלמד על המוסכמות החברתיות המקומיות שצמחו בעיר בהקשר ההיסטורי והפוליטי של ביקורי הצי השישי. את ההאשמה המובלעת שלפיה האינס היה תוצאה של התנהגות בלתי נאותה של הנערה, שהתרועעה עם חיילים דווקא באזור של העיר שבו נהגו להסתובב הזונות, ניתן להסיק מהתיאור הבא:

הסתבר כי התובעת יצאה על מנת להתרועע עם אחד מאורחי הפאב, ימאי הצי השישי של ארצות הברית, ואף התיישבה עימו בחשכת הליל על ספסל בגן הסמוך לפאב, שם בוצע האונס לטענתה [...]. התובעת מציינת בתצהירה כי בשעות הצהריים באותו יום, התודע אליה אותו ימאי. הם פתחו בשיחה שהתארכה. הימאי נשא חן בעיניה ולכן נאותה להתלוות אליו לטיול בסמוך לפאב, לאחר סיום עבודתה בפאב. [...] הנתבע ציין כי הזהיר את התובעת ואת עובדי הפאב כולם ללא יוצא מן הכלל, מקשירת קשר עם לקוחות ככלל, ועם חיילים אמריקאים בפרט. [...] למורת רוחו, התובעת התיישבה מספר פעמים וניהלה שיחה ידידותית עם החיילים, בניגוד להוראותיו המפורשות.³²

29 שמול 2000. על פי הדיווח בעיתון, ממשלת ארצות הברית מימנה את הנסיעה של הצעירה ואמה ושל קציני משטרת ישראל שהעידו במשפט.

30 ת.א. 96/067468, פלוגית נ' פנחס גולדברג.

31 במאמרה המפורסם של קתרין מקינון "אונס, השמדת עם וזכויות האדם של הנשים", העוסק בשימוש באונס ככלי מלחמה, היא מבחינה בין "אונס כהשמדת עם" ל"אונס יומיומי" ומקמת אותם על רצף של אלימות שבו "מעשי האונס הללו הם למעשי האונס היומיומיים מה שהיתה השואה לאנטישמיות היומיומית. בלי אנטישמיות יומיומית השואה לא היתה אפשרית. אך מי שחווה פוגרום על בשרו מבין את ההבדל" (מקינון 2005, 111).

32 ראו הערה 30 לעיל.

יופי תירוש טוענת כי ניתוח הרטוריקה המשפטית בפסקי דין שוליים לכאורה כגון זה חושף את התפיסות השמרניות של המשפט הישראלי ואת האופן שבו דמותה ונקודת מבטה של קורבן האונס מושטחות ומודחקות באמצעות "הדרתה מהדיווח על סיפור האונס והצגתה המובלעת כמי שהביאה על עצמה את אינוסה" (תירוש 2001, 579). מהלך זה מאפשר לא רק התעלמות מהאלימות הפיזית הכרוכה באונס אלא גם את הצגתו באופן תלוש מכל הקשר ציבורי, כעניין פרטי ומצער. במקרה שלפנינו, ההתמקדות בהתנהגות הנערה, תיאור אופייה כמפוקפק ובלתי אמין ("התובעת כזבה לנתבע כי חברה מסיע אותה לביתה"), ציון העובדה שבתחילה לא רצתה להתלונן ומאוחר יותר שינתה את דעתה ("התובעת טענה לארוע של 'אונס'. לענין זה לא הובאה כל ראיה באשר היא לכך מאמירתה") ושינוי הגרסאות שמסרה במהלך הלילה – כל אלה הובילו לדחיית התביעה. בפסיקתה קבעה השופטת למלשטריך-לטר כי "הסיכון שהתרחש בפועל נובע מפעולה יזומה וחריגה של התובעת עצמה" ולא נבע מרשלנותו של בעל הפאב, שהעסיק קטינה בניגוד לחוק. בפסקי הדין ניכרת התעלמות מההקשר הפוליטי ארוך השנים של נוכחות חיילים אמריקנים בעיר, מהמגע היומיומי והאינטימי שהתקיים בינם לבין נשים ישראליות ומחוסר הנחת שעוררו קשרים אלו. יחסי הידידות המיוחדים, האירוח מחמם הלב של התושבים, קבלות הפנים הלבביות בעיריית חיפה – כל אלה אינם מופיעים בתצהירים שהובאו לפני בתי הדין. להפך, טענתו של בעל הפאב, שחזר ואמר כי "נקט בכל הפעולות הדרושות על מנת להבטיח שלומה של התובעת", מציירת מציאות בלתי מדוברת של הפקרה. מציאות זו נעדרת מפסק הדין אף שמשמע ממנו כי אזרחים מקומיים נדרשו לייצר פרקטיקות של התגוננות מפני הסכנות והאלימות העלולות להתעורר במפגש המגדרי והמיני עם חיילים אמריקנים. השתיקה הציבורית, חוסר היכולת לתבוע לדין פלילי את החייל האנס בהיותו חייל זר, ועקירת ההליך המשפטי מתוך הקשרו הפוליטי מלמדים כי מלבד הנטייה המתועדת של בתי המשפט שלא להאמין לקורבנות עבירות מין, אלימות מינית מצד חיילים זרים הציבה מכשולים ראייתיים ועקרוניים נוספים. יתרה מזו, אירוע האונס הזה מדגים כיצד הסכם SOFA שנחתם בין ישראל לארצות הברית קיבע למעשה מנגנון עקיף לבריור עבירות של אלימות מינית שמנע אפשרות ציבורית לדון בהשלכות המגדריות של הסכמי ביטחון בילטרליים. ייתכן שמנגנון זה מסביר גם את מיעוט העדויות שבידינו.

סיכום

באוקטובר 2001 חדלו אוניות הצי השישי של ארצות הברית לעגון בנמל חיפה. האוניות הפסיקו את ביקוריהן לאחר הפיגוע במשחתת האמריקנית "קול" (USS Cole) בתימן, שהתרחש בראשית אינתיפאדת אל-אקצה. הסיבה הרשמית הייתה "הדאגה לביטחון הצוותים ואיסור כללי שהוטל על עגינת אוניות הצי האמריקאי בנמלים במזה"ת" (בן 2001). סניף USO בחיפה נסגר בספטמבר 2002, ולמרות ניסיונות חוזרים ונשנים של משרד החוץ ומשרד התמ"ת ללחוץ על חברי קונגרס אמריקנים להשיב את הצי אל העיר ולחדש את מפגן הידידות בין המדינות, הממשל האמריקני בתקופת הנשיאים בוש ואובמה נותר מחויב לשיקולים גיאואסטרטגיים

אחרים. ציוות כלי שיט צבאיים אמריקניים לצי החמישי באזור המפרץ הפרסי בעקבות המלחמות בעיראק ובאפגניסטן תרם להעברת השליטה הצבאית בים התיכון לכווחות נאט"ו, ואילו חיילי ארצות הברית עברו לעגון דרך קבע בערי הנמל בכווית, בבחריין ובאמירויות. הפסקת הביקורים לוותה במשבר כלכלי מידי, והשפעתו על נמל חיפה הועצמה בשל השינויים בהיקפי הסחר הימי והטכנולוגיה הימית ובעיקר בשל הפרטת הנמלים שהחלה בשנת 2003. בדיעבד התברר כי העדויות שנמצאו בארכיונים, הסיפורים שליקטתי בראיונות עם בעלי עסקים בעיר התחתית והחפצים שצולמו באקראי בעת שיטוטים אתנוגרפיים בעיר הם תיעוד נדיר של תהליך מחיקת תרבות הימאים שאפיינה את אזור העיר התחתית בחיפה מאז נבנה הנמל בתקופת המנדט. בתהליך זה סולקו הזונות מן הרחוב ונסגרו חנויות הימאים והבארים הוותיקים לטובת תנופת פיתוח ושיקום עירוני, שבמהלכה הפך הרובע ל"קמפוס הנמל" – מרחב תיירות בטוח ומזמין. יתר על כן, עגינתה המחודשת של נושאת המטוסים ג'ורג' בוש (USS George Bush) בקיץ 2017 וקבלת הפנים החמה שזכו לה 5,000 אנשי הצוות, שביקרו ברובע הנמל המתחדש כ-17 שנים לאחר הפסקת הביקורים, מהוות הזדמנות לחזור ולבחון את התנאים שהובילו למיסוד הביקורים בראשית שנות השמונים ואת השלכותיהם ארוכות הטווח שטרם תועדו במחקר.³³

לסיכום, התבוננות בהיבטים הגופניים של ביקורי הצי השישי בנמל חיפה ובמפגש הבלתי אמצעי בין אזרחים לחיילים, על הכלכלות הפורמליות והבלתי פורמליות שנכרכו בהם, מלמדת על תהליך עיצובה של הברית בין ישראל לארצות הברית "מלמטה". בניגוד לדימוי הפסיבי של עיר הנמל הממתינה, ביקורי הצי השישי בעיר חיפה מלמדים כי לשחקנים מקומיים (צבא, משטרה, בתי משפט, עיתונות, עירייה, לשכת התעשייה) היה תפקיד כפול. מצד אחד הם הניעו את היווצרותם של מוסדות ושל שיח שנועדו לייצר תחושת אינטימיות וקרבה מתוך הכלת המתחים ופיקוח על האלימות. מצד שני, בהיעדר יכולת לבטא את דילמת הביטחון הפמיניסטית, אותם שחקנים מקומיים גם נתנו את ידם להפקרה של נשים ונעורות על ידי נורמליזציה של זנות והסתרת אירועים של אלימות מינית. בהמשך למחקרים המתעדים את הקשר בין צבאיות, זנות ואלימות מינית בישראל, גם מחקר זה מדגים את חשיבות המבט המגדרי על סוגיות של ביטחון בינלאומי, ואת הצורך להכיר את המלכוד שמבטאת דילמת הביטחון הפמיניסטית.

³³ בתצפית משתתפת שכללה שיחות עם חיילים אמריקנים ובעלי מסעדות ובארים בעיר התחתית בחיפה ביולי 2017 עלה שהתנהגות המבקרים השתנתה במידה ניכרת בשנים שחלפו מאז 2001. הדיווחים על היעדר מדי צבא, צריכת אלכוהול מעטה, צמצום השימוש במזומנים ובכסף שחור, מעבר לשימוש באשראי ואינטראקציה עסקית בעלת אופי תיירותי נקשרו עם השינויים בדפוסי הגיוס ובהרכב הדמוגרפי של הצבא האמריקני: כיום מגויסים לשורותיו יותר נשים, מיעוטים אתניים וחיילים משכילים בעלי הכשרה טכנולוגית-מקצועית. כמו כן, ייתכן שהזמינות של טכנולוגיות אינטרנט צמצמה את התלות של המבקרים בתשתיות תקשורת מקומיות ואת הרצון ליצור קשרים אנושיים עם האוכלוסייה המקומית. שינויים אלו חושפים את שבריריות המיתוס של עיר הנמל הפסיבית הממתינה לשוכו של הצי, ויש מקום לשוב ולבחון אותם במחקר עתידי.

ביבליוגרפיה

- אליהו, קובי, 1983. 'ג'ורג' הייל, מלח בצי השישי: יפות אבל פוחדות', ידיעות אחרונות, קול חיפה, 23.12.1983.
- אפרתי, נוגה, 2016. "הנרטיב הכיתתי", 'נרטיב ההצלה' וההיסטוריה של נשים בעיראק", זמנים 136, עמ' 78-89.
- בן, אלוף, 1996. "זה הסתיו, עם המארינס", הארץ, 3.12.1996, עמ' ב2.
- , 2001. "אוניות הצי השישי של ארצות הברית חדלו לעגון בחיפה מאז אוקטובר", הארץ, 31.7.2001, עמ' א1.
- בן־צבי, ראובן, 1983. "ימאי ניו־גרסי השאירו בארץ 2 מיליון דולאר", מעריב, 22.12.1983.
- בר־סימן־טוב, יעקב, 2011. "יחסי ארצות הברית-ישראל: יחסים מיוחדים ומה הלאה?", ירושלים: מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- ברנשטיין, דבורה, 2008. נשים בשוליים: מגדר ולאומיות בתל אביב המנדטורית, ירושלים: ידי יצחק בן־צבי.
- גילת, אמיר, 1990. "עדות: מלחים חולצו מהים – ונכבלו", מעריב, 24.12.1990.
- דגן, לביאה, 1993. "אנשי הצי השישי עובדים במוסדות נזקקים בחיפה והאיזור", העיתון השבועי חיפה והצפון, 6.2.1993.
- דותן, שי, 2002. "משחתת אמריקאית במפרץ חיפה", שבו 8.
- וסרמן, דן, 1995. "על המיטה, ברחוב או על חתיכת קרטון", כלבו, 22.12.1995.
- זוהר, דוד, 1984. "למה פלש הצי ה־6 לחיפה?", מעריב, 27.01.1984.
- , 1985. "הימאית האמריקנית הסכימה שנקיים עמה יחסי מין", מעריב, 17.11.1985.
- , 1990. "ברגע האחרון נוסף הרגל ה־20", מעריב, 24.12.1990.
- זליג, ירון, 1983. "חג המולד 1984: עם חייל המארינס שלי", על המשמר, 30.12.1983.
- , 1984. "לחיי הספינות שבדרך", על המשמר, 18.1.1984.
- טל, ירח, 1992. "שיחת היום עם שאול רזיאל על כוונת ארצות הברית להשקיע 100 מיליון דולר בהרחבת נמל חיפה ומספנות ישראל: ההרחבה משרתת גם אינטרס אמריקאי", הארץ, 22.5.1992, עמ' א2.
- לבנקרון, נעמי, בשיפוט. "זה גורלה של הפרוצה החלוצה: רגולציה של זנות וסחר בנשים בשנות החמישים הארוכות של מדינת ישראל", עבודת דוקטור, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב.
- מעריב, 1979. "ימאים מ'איזונהאואר' לוחמים בסרסורים ופרוצות בחיפה", 13.5.1979.
- , 1984. "4 ימאי הצי השישי חשודים בכריונות", מעריב, 4.1.1984.
- מקינן, קתרין, 2005. "אונס, השמדת עם וזכויות האדם של הנשים", פמיניזם משפטי בתיאוריה ובפרקטיקה, בתרגום עידית שורר, תל אביב: רסלינג, עמ' 109-119.
- על המשמר, 1984. "דם הצי השישי בישראל", על המשמר, 20.1.1984.
- קאופמן, שלמה, 1990. "באסון קשה בנמל חיפה טבעו 19 ימאים אמריקניים ו־47 נפצעו בדרכם חזרה לנושאת המטוסים מהצי השישי", יתר נאמן, 23.12.1990.
- רפפורט, שמעון, 1982. "שוטרים מהצי השישי יטפלו בימאים שיכורים", מעריב, 25.11.1982.
- שילה, מרגלית, 2004. "זנותן של בנות ירושלים כמוצאי מלחמת העולם הראשונה: מבט גברי ומבט נשי", ירושלים וארץ ישראל 1, עמ' 173-197.

שמול, אבי, 1990. "טקס זיכרון לנספי הסרטוגה: על שולחן במרכז הונחו 20 כובעים על כריות קטנות", *חדשות*, 24.12.1990.

—, 2000. "נרחתה תביעת פיצויים של צעירה שנאנסה על ידי חייל הצי השישי", *הארץ*, 28.7.2000.
תירוש, יופי, 2001. "סיפור של אונס לא יותר": על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי, *משפטים* לא(3), עמ' 622–579.

Broeze, Frank (ed.), 1989. *Brides of the Sea: Port Cities of Asia from the Sixteenth to the Twentieth Centuries*, Honolulu: University of Hawaii Press.

Brown, John N., 2014. "The Sound of Silence: Power, Secrecy, and International Audiences in US Military Basing Negotiations," *Conflict Management and Peace Science* 31(4), pp. 406–431.

Buzan, Barry, Ole Wæver, and Jaap De Wilde, 1998. *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Chinkin, Christine, and Mary Kaldor, 2013. "Gender and New Wars," *Journal of International Affairs* 67(1), pp. 167–187.

Cooley, Alexander, 2008. *Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas*, Ithaca: Cornell University Press.

Enloe, Cynthia, 2000. *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, Berkeley: University of California Press.

Hansen, Lene, 2000. "The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School," *Millennium* 29(2), pp. 285–306.

Höhn, Maria, and Seungsook Moon, 2010. *Over There: Living with the US Military Empire from World War Two to the Present*, Durham, N.C.: Duke University Press.

Ingimundarson, Valur, 2004. "Immunizing against the American Other: Racism, Nationalism, and Gender in US-Icelandic Military Relations during the Cold War," *Journal of Cold War Studies* 6(4), pp. 65–88.

JINSA, 1986. "The USO in Haifa," *JINSA Newsletter* 4(9) (October), p. 5.

Kozma, Liat, 2017. *Global Women, Colonial Ports: Prostitution in the Interwar Middle East*, New York: SUNY Press.

Lipman, Jana, 2008. *Guantánamo: A Working-Class History between Empire and Revolution*, Berkeley: University of California Press.

Mitelpunkt, Shaul, 2013. "The Cultural Politics of US-Israeli Relations and the Rediscovery of American Empire 1958–1986," Ph.D. dissertation, The University of Chicago.

Moon, Katharine, 1997. *Sex among Allies: Military Prostitution in US-Korea Relations*, New York: Columbia University Press.

Ridolfi, Giovanni, 1997. "Geostrategy and Naval Power in the Mediterranean: Changing Scenarios, Continuing Conflict," *Marine Policy* 21(4), pp. 377–390.

- Rynhold, Jonathan, 2015. *The Arab–Israeli Conflict in American Political Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stoler, Ann Laura, 2002. *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*, Berkeley: University of California Press.
- UN Action, 2011. “Analytical and Conceptual Framing of Conflict-Related Sexual Violence,” UN Action Against Sexual Violence in Conflict (June).
- Wibben, Annick T. R., 2010. *Feminist Security Studies: A Narrative Approach*, New York: Routledge.
- Woodliffe, John, 1992. *The Peacetime Use of Foreign Military Installations under Modern International Law*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Young, Iris Marion, 2003. “The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State,” *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 29(1), pp. 1–25.